

Опара Н.М., аспірантка

(Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН)

В статье рассматривается становление Украинской сельскохозяйственной энтомологии, начало которой связано со старейшим научным аграрным учреждением – Полтавской сельскохозяйственной опытной станцией. Приводятся данные научных исследований отдела сельскохозяйственной энтомологии в период, когда директором станции работал С.Ф. Третьяков.

The article deals with the formation of agrarian entomology in Ukraine, the foundation of which is connected with the oldest agrarian research institution – Poltava agricultural experimental station. The data concerning scientific investigations conducted by the department of agrarian entomology are given. S.F. Tretyakov was the director of station at that time.

В 1910 році Полтавське дослідне поле було перетворене в Полтавську дослідну станцію. Тоді ж було створено відділ сільськогосподарської ентомології, завідуючим якого було запрошено висококваліфікованого спеціаліста-ентомолога Миколу Васильовича Курдюмова, який до цього працював ентомологом-практиком Харківського губернського земства.

В підготовленій на агрономічну нараду 21-24 жовтня 1910 року доповіді директор станції С.Ф. Третьяков завданнями ентомологічного відділу поставив вивчення місцевої ентомологічної фауни, перш за все в польоводстві, вивчення біології шкідливих і корисних комах, встановлення кількості генерацій їх, покращення умов, що сприяють їх розмноженню, і факторів, що подавляють таке, встановлення співвідношення між різними моментами життя комах і іншими явищами місцевої природи (вологість ґрунту, температура і т.п.). В зв'язку з таким вивченням повинно бути і вияв-

лення шляхів і способів боротьби з шкідниками польоводства, виявлення значення обробітку ґрунту, сівозмін, строків посіву при боротьбі з тими чи іншими комахами; вияснення значення інсектицидів в боротьбі з шкідниками поля; вивчення факторів, що обумов-

люють природне вимирання шкідливих комах: хвороб їх, паразитів комах і винищувачів їх (птахи, комахоїдні, тварини).

Головну увагу ентомологічного відділу приділяти шкідникам поля, але він не буде забувати і шкідників саду, які все-таки вивчені більше, ніж шкідники поля.

Вивчення буде вестись як безпосередньо в полі і саду, так і в спеціально побудованих садках.

Доповнюватися одержаний таким чином матеріал буде даними, зібраними при екскурсіях в місцях сильного розвитку того чи іншого шкідника [1].

Першими питаннями, вивченням яких почав займатися ентомологічний відділ, були:

- вплив глибини і строку оранки на гессенську, шведську муху і пильщика;

- вплив виду пару на озиму совку і хлібного жука.

Шкідливі комахи в той час були представлені головним чином попелицями. Гессенська муха, товстонижка, пильщик і хлібний жук були в невеликих кількостях. Шведська муха була в достатній кількості на падалиці, озима совка на території була представлена досить скромно.

Тому вивченням на станції із шкідників хлібів обмежились лише шведською мухою.

Уже в той час на станції була спеціальна споруда для виведення комах. Три стіни цієї будови були огорожені крупною сіткою, четверта стіна – дощата. Біля вузької стіни, зашитої сіткою, знаходились чотири колодязі з дощок, заповнених землею. Ці колодязі призначались для виявлення комах, що живуть у землі.

Решта приміщення всередині інсектарію використовувалась для різної величини кліток, садків, скляних банок для виведення комах [2].

Більшість робіт по спостереженню за комахами проводилась на всіх полях станції.

Крім того, для спеціальних цілей використовувались невеличкі ділянки землі біля інсектарію.

Одним із перших розпочали дослідження попелиці бруслиної.

Вивчалася біологія, комахи, що сприяють розмноженню, вороги бруслиної попелиці, паразити.

Було відмічено, що серед ворогів бруслиної попелиці одне з перших місць займала божа коровка. Як личинки, так і дорослі комахи вирізнялися сильною ненажерливістю, причиняючи великої шкоди колоніям попелиці.

Були запропоновані і заходи боротьби з попелицею. Один із них – обприскування фабричним екстрактом тютюну. Для цього застосовували як фабричний продукт, так і приготовлений. Для цього 1 фунт екстракту розчиняли в 1-1,5 відрах води і добавляли для більшої токсичності по $\frac{1}{4}$ фунта зеленого мила на відро суміші. В домашніх умовах кип'ятять 1 фунт тютюнового пилу в 6-8 штофах води протягом однієї години. При застосуванні розбавляють до одного відра водою.

Доцільним є і обприскування зеленим милом з розрахунку 1 фунт мила на відро води [2].

Крім шведської та гессенської мух, бруслинної попелиці, вивчалися земляні блішки, трипси, шкідники саду. Були детально досліджені і зовсім невивчені комахи-шкідники агроценозів Полтавської губернії і, зокрема, ячмінна попелиця, пшеничний пустоцвітій і смугастий трипс, хлібний клопик, жуки і метелики. Визначених і досліджених комах збирали і зберігали.

У 1910 році на Старому Хуторі (так звалось місце розташування ентомологічного відділу) проходили практику студенти Московського сільськогосподарського інституту М.І. Вавилов та О.Н. Соколовський [3].

Протягом перших років завідування ентомологічним відділом М.В. Курдюмовим було надруковано праці по бруслинній і ячменевій попелиці, пшеничному пустоцвіту і волосатому трипсам, хлібному клопу.

Крім цього, були надруковані статті з біології розвитку багатьох паразитуючих перетинчастокрилих і двокрилих комах.

За період 1910-1914 років ентомологічним відділом опубліковано понад 30 наукових праць.

В найвідомішій праці „Главнейшие насекомые, вредящие зерновым злакам

в Средней и Южной России”, опублікованій в 1913 році в Полтаві, М.В. Курдюмов подав біологічну характеристику понад 70-и шкідників зернових культур. Це видання і сьогодні не втратило своєї актуальності, воно використовується багатьма дослідниками не тільки в нашій країні, а й за кордоном.

Працюючи завідувачем відділу ентомології, М.В. Курдюмов по-іншому підходив до боротьби з шкідниками. Його, перш за все, цікавило питання, якої шкоди можуть завдати комахи, і чи вигідно з ними боротися. На думку М.В. Курдюмова, селянин перш за все буде враховувати, чим обернуться витрати, що підуть на боротьбу з шкідниками.

Тому він відмічав, що для з’ясування цього питання необхідно виявити шкоду, яку робить кожна комаха, а вже потім шукати дешеві способи боротьби з нею.

На думку М.В. Курдюмова при такій постановці питання любий ентомолог зверне свою увагу на вивчення пошкодженої комахою рослини [4].

Таким чином, М.В. Курдюмов першим поставив питання про неминучу потребу вивчення пошкодженої рослини та з’ясування впливу агротехнічних заходів на розвиток шкідливих комах. З тих пір і до сьогодні це твердження майже не змінюється, а лише доповнюється новими даними.

В 1914 році було засноване Перше ентомологічне Бюро Полтавської губернії, яке також проводило визначення шкідників на Полтавській дослідній станції. Для цього в ентомологічній лабораторії дослідної станції були виділені кімната і два робочих місця.

Шкідників визначали спільними зусиллями, комах-шкідників постійно демонстрували в осінньо-зимовий період на ентомологічних лекціях та з’їздах.

Огляд шкідників Полтавської губернії за 1914 рік був складний на основі декількох джерел, головним чином – анкетної системи ентомологічного бюро [5].

Після закриття Бюро, яке плідно працювало лише один рік, всі дослідження з вивчення комах-шкідників Полтавщини продовжувалися лише ентомологічним відділом Полтавської сільськогосподарської дослідної станції.

М.В. Курдюмов багато листувався із зарубіжними колегами, а у січні 1914 року виїхав у закордонне відрядження. Він відвідав ентомологічні станції в Фінляндії, Швеції, Норвегії, Данії, Англії, Франції, Італії, Австрії, Угорщині. Крім ентомологічних станцій, він відвідав також усі головні зоологічні музеї, де працював над систематизацією привезених із собою колекцій комах.

Після цього вчений почав особливо багато уваги приділяти вивченню анатомії комах.

У серпні 1914 року перша світова війна відірвала Миколу Васильовича від улюбленої справи, він добровільно пішов на фронт.

У листі до О.В. Знаменського, який тоді завідував лабораторією на Полтавській дослідній станції, він писав: „Я дуже хотів би повернутися живим. Ніде окрім війни не можна відчувати усю ціну життя і чарівність буття. Не зрозумійте це, однак, неправильно в тому розумінні, що за буття я готовий заплатити всім. Ох, ні ... Я не зміг би зараз піти звідси, де смерть так близько, якби мені і дозволили це”.

Будучи на фронті, М.В. Курдюмов жваво листувався з колегами ентомологічного відділу Полтавської дослідної станції, допомагаючи їм порадами. Він навіть прислав їм свої спостереження над комахами, які проводив або в окопах, під час короткочасного спочинку після наступу, або перебування у розвідці. Коли ж йому пощастило отримати

відпустку, він майже весь час віддавав дослідній справі, вникаючи в роботу відділу, допомагаючи в обробці одержаних матеріалів.

За 10 років наукової діяльності М.В. Курдюмов надзвичайно багато зробив для розвитку науки. Протягом цього періоду не було жодної визначної події в російській ентомології, в якій би він не брав активної участі.

Він зумів зібрати у відділі станції чудову бібліотеку, яка нараховувала більше 3000 томів і яка, в основному, зберігалася до нині.

Він започаткував формування унікальної колекції комах. Ця колекція є неоцінним надбанням Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції (нині Полтавський інститут агропромислового виробництва).

Аналізуючи своє проходження практики на Полтавській дослідній станції, академік М.І. Вавилов з теплотою писав: „Згадую дорогого і незабутнього

Миколу Васильовича Курдюмова, часті екскурсії, бесіди”.

Буваючи на Полтавській дослідній станції, В.І. Вернадський [6] писав: „ ... Вчера рано утром (12.04.1918) был с В.Ф. Николаевым на Опытном поле. Говорил с С.Ф. Третьяковым, А.В. Знаменским. Хорошее впечатление. Приятно видеть учреждение, где идёт предметная научная работа. И сейчас, после смерти талантливого энтомолога Курдюмова, в энтомологическом бюро работает Знаменский, интересный и преданный делу энтомолог”.

Таким, чином, в період з 1910 по 1918 рік на Полтавській сільськогосподарській станції велася плідна наукова робота по вивченню біології комах-шкідників, заходів боротьби з ними. Саме в ці роки започатковано формування унікальної колекції комах. Зібрано в ентомологічному відділі чудову наукову бібліотеку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Третьяков С. Программа опытов и работ Полтавской сельскохозяйственной опытной станции. Южно-русская сельскохозяйственная газета. Издание Харьковского общества сельского хозяйства, №7, 1911. – с. 5-7.

2. Труды Полтавской сельскохозяйственной опытной станции, №1, 1911.

3. Вавилов Н.И. Приветствие // 40-летний юбилей Полтавской с.-х. опытной станции. 1884 – 1924 чч. / Труды Полтавской с.-х. опытной станции 1925. – Вып. 44. – с. 98.

4. Курдюмов Н.В. Главнейшие насекомые, вредящие зерновым злакам в средней и южной России. – Полтава. 1913.

5. Бородин Д.Н. Первый отчёт о деятельности энтомологического бюро и обзор вредителей Полтавской губернии. – Полтава, электрическая типография Д.Н. Подземского – 1914. – №1. – 87 с.

6. Вернадський В.І. Дневники 1917 – 1921 гг., – К.: Наукова думка. 1994. – с. 70.